

УДК.657.1

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ФІНАНСОВОМУ ОБЛІКУ ТА КРИТЕРІЇ ЇХ ВИЗНАННЯ

Г. Нашкерська

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79001, м. Львів, вул. Університетська, 1
E-mail:nhalyna@ukr.net*

*Визначено економічний зміст зобов'язань для цілей фінансового обліку, їх відмінність від капіталу підприємства та критерії, які обумовлюють необхідність та можливість визнання за балансом.
Ключові слова: теперішні зобов'язання, капітал, умови визнання, оцінка.*

Оцінка зобов'язань досить рідко є предметом наукових досліджень, оскільки видається очевидним той факт, що вони безпосередньо пов'язані з отриманими товарами, роботами і послугами чи нарахованими витратами і повинні оцінюватись адекватно та підлягати оплаті в майбутньому. Зобов'язання, які не виконуються обома сторонами, як правило, не підлягають відображенню у звітності. Однак при інтерпретації, визнанні та вимірюванні зобов'язань існує низка проблем, не вирішених бухгалтерськими стандартами та існуючою практикою фінансового обліку.

Сутність категорій «зобов'язання» та «капіталу», умов їх визнання та оцінювання досліджувались низкою українських та зарубіжних вчених, в тому числі в працях Грея С.Дж. [1], Кизо І.К., Вейганта Д.Ж., Уорфилда Т.Д. [2], Нідлза Б., Андерсона Х., Колдуела Д. [3], Хендріксена Е.С. та Ван Бреди М.Ф. [4], Яремка І.Й. [5], Ентоні Р. та Ріса Д. [6]. Проте наведені різними авторами трактування є неоднозначними, а іноді й суперечливими.

Метою статті є дослідження економічного змісту зобов'язань для цілей фінансового обліку, їх відмінностей від вкладеного засновниками (акціонерами) капіталу, визначення умов визнання за бухгалтерським балансом.

Перелік зобов'язань підприємства зростає, є різними умови і терміни їх оплати, що призводить до необхідності їх перегрупування та, в окремих випадках, уточнення або зміни вартості. Окрім того, окремі статті фінансової звітності мають характеристики, що роблять їх схожими на заборгованість, хоча вони визнаються і відображаються у складі власного капіталу.

Суперечливість інтерпретації зобов'язань полягає в тому, що бухгалтерам приписують їх визнання як складової частини капіталу підприємства.

Окремі з них насправді дотримуються такого переконання, вважаючи борг складовою капіталу підприємства.

Так, І.Й.Яремко стверджує, що «внаслідок придбання активів з післяплатою в єдиній дії борг об'єднується з капіталом, тому економічно борг ідентичний капіталові» [5, с. 79]. Далі він продовжує: «набуте право власності на актив обов'язково означає збільшення продуктивного майна, що, неодмінно, спричиняє збільшення капіталу (залученого)» [5, с. 79].

На погляд автора, «не потребує доведень те, що борг має ті ж властивості, що й капітал» [5, с. 79].

Таких же поглядів дотримуються Р.Ентоні та Дж. Рис, стверджуючи, що однією з важливих характеристик поточних зобов'язань є те, що з їх допомогою засоби можуть бути залучені зовсім безоплатно [6, с. 147], хоча далі автори все ж визнають, що «звичайно компанія оплачує надані їй кредити» [6, с. 147]. При цьому вони не враховують тієї обставини, що питання оплати зобов'язань є безумовним і призводить до невідворотного зменшення капіталу.

Повернення товариством капіталу власникам є не настільки однозначним, як оплата зобов'язань. Акціонерне товариство не повинне викуповувати акції а акціонерів. Для того, щоб повернути вартість внесеного капіталу, акціонер повинен самостійно знайти покупців, готових купити його акції. Якщо такі не знайдуться, він далі залишається утримувачем акцій.

Товариство з обмеженою відповідальністю має зобов'язання повернути засновникам вартість майна, пропорційну до їх частки у статутному капіталі. На відміну від зобов'язання, яке обумовлює повернення визначеної наперед суми у встановлені терміни, вартість і дата повернення вкладу засновникам невідомі і залежать від рішення інших засновників. Це засвідчує, що бухгалтерське трактування капіталу не надає йому ознак боргу.

Для обґрунтування протилежної думки, якої ми дотримуємося, розглянемо погляди відомих теоретиків на економічний зміст категорії «капітал».

К.Р. Макконел та С.Л.Брю вважають, що капітал – це створені людиною ресурси, які використовуються для виробництва товарів і послуг; товари, які безпосередньо не задовольняють потреби людини; інвестиційні товари та засоби виробництва [7, с. 388].

С.М.Панчишин дотримується погляду, що капітал охоплює усі виготовлені блага, тобто машини, інструменти, устаткування, будівлі, споруди, транспортні засоби тощо, тобто ідентифікує його із засобами виробництва [8, с.11].

Названі дослідники аналітичної економії трактують капітал як сукупність активів, а не зобов'язання.

Низка українських та зарубіжних дослідників, яких ми повністю підтримуємо, вважають зобов'язання джерелами короткострокового і довгострокового фінансування активів.

Рада з розробки стандартів фінансового обліку США визначає зобов'язання як можливі майбутні пожертвування економічними вигодами, оскільки їх визнання призводить до вилучення ресурсів підприємства і зменшення його капіталу у майбутньому.

Визнання зобов'язань за балансом, за вимогами П(С)БО 11 «Зобов'язання» можливе за таких умов (п. 5): його оцінка може бути достовірно визначена; існує можливість зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення.

Виникає запитання: чи достатньо названих умов для визнання зобов'язання?

Проведемо дослідження цієї проблеми в економічній літературі.

Б.Нідлз, Х.Андерсон та Д.Колдуелл висловлюють думку, що зобов'язання реєструється в бухгалтерському обліку тільки тоді, коли реєструється заборгованість за ним [3, с. 178].

Д.І.Кізо, Дж. Ж. Вейгант, Т.Д.Уорфілд [2, с.383] вважають, що зобов'язання має три важливі характеристики:

- Це існуюче зобов'язання, яке має бути погашене шляхом майбутнього перерахування або використання грошових коштів, товарів або послуг.
- Воно має невідворотний характер.
- Операція, або інша подія, внаслідок якої виникло зобов'язання, вже відбулась.

Підтримку їх поглядів знаходимо у Е.С.Хендріксена, М.Ф.Ван Бреди, які визначають такі вимоги до визнання боргів підприємства, дещо їх розширюючи: відповідність визначенню кредиторської заборгованості, можливість оцінки, релевантність, достовірність [4, с. 420-421].

С.Дж.Грей та Б.Е.Нідлз зауважують, що при визнанні зобов'язань важливим елементом є час. Нездатність відобразити зобов'язання у визначеному обліковому періоді часто призводить до неможливості відобразити витрати. Це обумовлює зниження витрат і завищення прибутку [1, с.282].

МСБО 37 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи» зазначено, що забезпечення слід визнавати за таких умов:

- підприємство має теперішню заборгованість (юридичну або конструктивну) внаслідок минулої події;
- існує ймовірність (тобто більше можливо, ніж неможливо), що для погашення зобов'язання потребуватиметься вибуття ресурсів, котрі втілюють економічні вигоди;
- можна достовірно оцінити суму зобов'язання.

У стандарті вказується, що достовірне оцінювання кредиторської заборгованості неможливе у надзвичайно рідкісних випадках.

Отже, визнання зобов'язання обумовлено рядом невизначеностей, частково розглянутих наведеними авторами та МСБО 37, не охоплених П(С)БО 11 «Зобов'язання», серед яких слід виділити: його теперішній характер (немає причин невизнання та існують передумови його відображення за балансом); наявність причин відображення заборгованості в конкретному обліковому періоді; невідворотність погашення.

Національні стандарти бухгалтерського обліку, МСФЗ і усі розглянуті дослідники мають однакові переконання щодо такої важливої передумови відображення зобов'язань, як можливість достовірної оцінки.

Теперішній характер зобов'язання визначається наявністю операцій, які відбулись до його відображення в обліку та є передумовою визнання. Їх можна згрупувати таким чином: придбання активів, робіт та послуг; отримання грошових коштів з безумовною вимогою повернення; нарахування витрат; отримання авансів від покупців.

Найбільш безсумнівною подією, що обумовлює необхідність відображення заборгованості та дозволяє достовірно її оцінити, є придбання активів, робіт та послуг. Однак і в цьому випадку іноді виникають суперечності. Вони стосуються

придбання у кредит, тобто із значним відтермінуванням платежів у часі та отримання за договорами права власності на товари, які ще фактично не надійшли на підприємство.

Часто виплати за вже продані в кредит товари здійснюються в період, що перевищує фінансовий рік. У такому випадку виникає питання: чи потрібно класифікувати заборгованість за них як довгострокову і дисконтувати її суму?

Дослідження показують, що торгівельні підприємства визнають такі зобов'язання, як поточні, вважаючи що вони погашаються в межах одного операційного циклу діяльності. Такий підхід до класифікації зобов'язань буде обґрунтований, якщо сума нараховуваних відсотків дозволить компенсувати середню норму прибутковості та можливе знецінення грошей. Все ж, оцінка заборгованості буде точнішою при використанні концепції теперішньої вартості.

Необхідність визнання зобов'язань за товарами в дорозі, за якими підприємству перейшло право власності П(С)БО 11 не визначено. Оскільки товари ще не оприбутковані, то виходить, що заборгованість за ними не можна вважати теперішньою. Але за умовами поставки у підприємства ще до моменту надходження активів виникає безумовне зобов'язання. Д.І.Кізо, Дж. Ж. Вейгант, Т.Д.Уорфилд [2, с.384] переконані, що воно повинно бути відображене як дійсне, з чим ми повністю погоджуємося.

Отримання грошових коштів з безумовною вимогою повернення обумовлює виникнення заборгованості за позиками, отриманими від банків, інших підприємств або фізичних осіб та за емітованими облігаціями. Проблем визнання основної суми зобов'язань у даному випадку практично не виникає внаслідок використання касового методу: позика вважається отриманою при перерахуванні її суми на рахунок отримувача коштів; за облігаціями – при надходженні оплати за них. Названа група зобов'язань найчастіше підлягає рекласифікації, яка полягає у перетворенні поточного зобов'язання на довгострокове та рефінансуванню – конвертуванню в інструменти власного капіталу, умови визнання та оцінювання яких відрізняються.

Нарахування витрат, що обумовлює виникнення зобов'язань, регламентується умовами договорів або вимогами чинного законодавства (наприклад, з оподаткування). Особливістю визнання нарахованої заборгованості є те, що вона не може бути точно визначена до настання певної дати: виплати заробітної плати, завершення звітного періоду для нарахування податків тощо. Сумнівів щодо визнання таких зобов'язань, як правило, не виникає, однак можливі труднощі при визначенні їх достовірної оцінки (особливо при визначенні суми зобов'язань за податками).

Окремою групою нарахованих витрат є забезпечення, точна дата погашення яких та особи, щодо яких вони виникли на дату балансу не визначені.

Аванси, отримані від покупців поділяють на дві групи: попередня оплата за продукцію, товари, роботи і послуги, які мають бути надані у поточному періоді (рах. № 681 «Розрахунки за авансами одержаними»); доходи, одержані у звітному періоді, які визнаються у наступних звітних періодах (рах. № 69 «Доходи майбутніх періодів»).

Наведене нами групування є досить умовним. Досить часто отримані кошти на рахунок № 681 «Розрахунки за авансами одержаними» утримуються

підприємством протягом кількох звітних періодів, що обумовлює необхідність їх визнання у складі доходів майбутніх періодів.

Списання обох видів авансових платежів здійснюється при фактичному відвантаженні підприємством продукції, товарів, робіт або послуг і обумовлює визнання доходів з одночасним зменшенням суми зобов'язань.

Вважаємо недоцільним відображення отриманих попередніх оплат, що мають однаковий економічний зміст, вплив на фінансовий стан підприємства та невизначену дату погашення на двох різних рахунках. Пропонуємо використовувати для цих потреб єдиний рахунок № 69 «Доходи майбутніх періодів».

Проведене дослідження дозволяє нам виділити основні критерії визнання зобов'язань, наведені на рис. 1.

Зобов'язання повинно бути теперішнім, тобто відповідати основним умовам визнання на дату балансу і бути наслідком операцій, що відбулись на підприємстві – придбання активів, робіт або послуг; отримання грошових коштів з безумовною вимогою повернення; нарахування витрат; отримання авансів від покупців.

Утримання зобов'язання на балансі викликає необхідність вибуття в майбутньому грошових коштів чи інших активів, що обумовлює втрату економічних переваг, які отримує підприємство, визнаючи заборгованість. Найбільш поширений спосіб погашення боргів – їх оплата грошовими коштами, хоча може бути здійснена передача інших активів, або його заміна на інструменти власного капіталу.

Оцінка зобов'язання на дату балансу повинна бути якомога точнішою і відповідно змінюватись із зміною умов та термінів оплати (рис. 1).

Довгострокові зобов'язання слід відображати за теперішньою вартістю, яка зростає по мірі наближення термінів оплати (погашення), поточні – виходячи з суми заборгованості, що виникла перед кредиторами внаслідок операцій надходження активів або послуг; нараховані – за сумами, необхідними для їх погашення (вартістю погашення). Окремо підприємствами відображаються витрати за відсотками, які виникають при несвоєчасній оплаті заборгованості або за умовами договорів кредитування.

Термін погашення зобов'язання повинен бути визначений, хоча точна дата його погашення може бути невідомою. Наприклад, оплата зобов'язань за операційною діяльністю повинна бути здійснена в межах операційного циклу чи у коротший період, що є меншим одного року, однак реально вона може відбутись пізніше, що, однак, не дозволяє здійснювати їх переведення у довгострокові (за винятком зобов'язань, забезпечених векселями виданими). Термін оплати зобов'язання може бути продовжений, наприклад за банківськими позиками, або залежати від ряду майбутніх подій – розміру і характеру податкових різниць за податками на прибуток.

Суб'єкт, у відношенні до якого виникло зобов'язання, повинен бути ідентифікований як на дату визнання, так і на дату погашення. В окремих випадках це неможливо, зокрема при визнанні забезпечень. У такому випадку обов'язковим є його ідентифікація на час погашення заборгованості. Якщо кредитор визнаний банкрутом і відбулась ліквідація його підприємства, підприємство-утримувач заборгованості не може його ідентифікувати і повинно визнати дохід в сумі заборгованості.

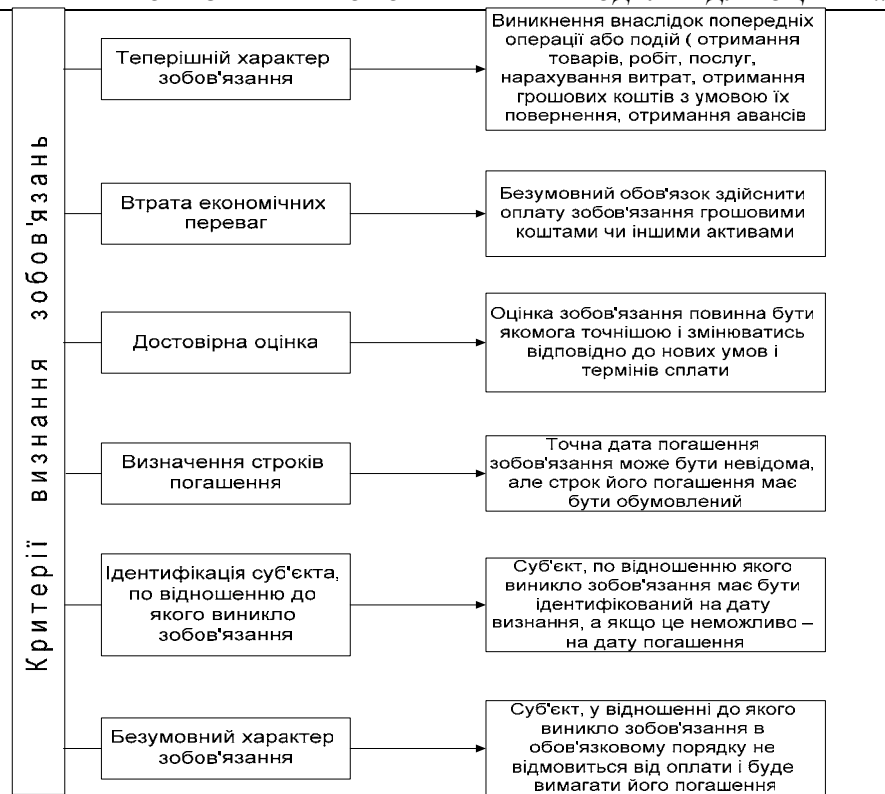

Рис. 1. Критерії визнання зобов'язань та їх інтерпретація

Зобов'язання повинно бути безумовним. Суб'єкт, по відношенню до якого виникло зобов'язання, в обов'язковому порядку буде вимагати його погашення і не відмовиться від оплати.

Дотримання наведених на рис. 1 умов визнання зобов'язань дозволить підприємствам своєчасно їх ідентифікувати та відобразити в обліку і, тим самим, уникнути виникнення неочікуваних боргів, які вимагають негайної оплати.

Зміст зобов'язань, який визначається для цілей фінансового обліку в деякій мірі відрізняється від його загальноекономічного трактування, оскільки їх визнання у фінансовій звітності можливе лише за дотримання таких умов: наявності теперішнього характеру, тобто операції або події, внаслідок яких заборгованість виникла, вже відбулись; очікувана втрата економічних переваг через необхідність погашення зобов'язань; достовірність оцінки, яка повинна бути якомога точнішою і змінюватись відповідно до нових умов і термінів сплати; визначення точної дати або строків погашення; ідентифікація суб'єкта, щодо якого виникло зобов'язання на дату первісного визнання або на дату погашення; безумовний характер зобов'язання, який передбачає неможливість відмови підприємства від його оплати.

1. Грей С.Дж., Нидлз Б.Е. Финансовый учет: глобальный подход: Пер. с англ.- Москва: Волтерс Клувер, 2006. – 614 с.

2. Кизо И.К., Вейгант Д.Ж., Уорфилд Т.Д. Финансовый учет. Промежуточный уровень: адаптировано с оригинальных текстов 9-го и 10-го изд.- Нью-Йорк: John Wiley&Sons, Inc.- Ч.1. – 496 с.
3. Нидлз Б и др. Принципы бухгалтерского учета/ Б. Нидлз, Х.Андерсон, Д.Колдуэлл: Пер с англ. / Под ред. Я.В.Соколова. – 2-е изд. - М.: Финансы и статистика, 1993. – 496 с.
4. Хендриксен Э.С., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета: Пер.с англ. / Под. ред. проф. Я.В. Соколова.- М.: Финансы и статистика, 1997. - 576 с.
5. Яремко І.Й. Економічні категорії в методології обліку: Монографія. – Львів: Каменяр, 2002. – 192 с.
6. Энтони Р., Рис Д. Учет: ситуации и примеры / Пер. с англ. под ред. А.М.Петрачкова / – М.: «Финансы и статистика», 1993. – 560 с.
7. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: навчальний посібник: У 2 Кн. – Кн. 1: Вступ до аналітичної економії. Макроекономіка / За ред. С.Панчишина і П.Островерха – К.: Знання, 2006. – 723 с.
8. Макконел К.Р., Брю С.Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика/ Пер. с англ. - Бишкек: Туран, 1996. - Т. 2. – 400 с.

EXPLANATION OF LIABILITY ACCOUNTING AND CONDITION OF RECOGNITION

H. Nashkerska

*Lviv National University of the name of Ivan Franko
18, prospect Svobody, Lviv, 79000*

The essence of liability in financial accounting, its difference to capital of enterprise and definition condition of recognition.

Key words: present liability, capital, condition of recognition, measurement.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ В ФИНАНСОВОМ УЧЕТЕ И КРИТЕРИИ ИХ ПРИЗНАНИЯ

Г.В.Нашкерска

*Львовский национальный университет имени Ивана Франка
79001, м. Львов, ул. Университетская, 1
E-mail: nhalyna@ukr.net*

Определенно экономическое содержание обязательств для целей финансового учета, их отличие от капитала предприятия и критерии, которые обуславливают необходимость и возможность признания за балансом.

Ключевые слова: теперешние обязательства, капитал, условия признания, оценка.